

ÜÇAĞIZLI MAĞARASI ÖNCÜL ÜST PALEOLİTİK DÖNEM TAŞ ALET KÜLTÜRÜ

İsmail BAYKARA¹

Erksin GÜLEÇ²

Özet

Levant bölgesinde Geç Orta Paleolitikten Erken Üst Paleolitiğe geçişte alet endüstrisinde hızlı bir değişim gözlenmiştir. Bu süreç özellikle dilgi aletlerin sayısal olarak artmasıyla belirginleşmektedir. Dilgi aletlerin üretimine paralel olarak süslenme amaçlı deniz kabuklarının kullanımı ve kemik alet yapımında da artış olmuştur. Bu süreç Öncül Üst Paleolitik kültürü olarak tanımlanmıştır ve Orta Paleolitiğin sonu ile Erken Üst Paleolitiğin başlangıcı arasında geçiş özelliği taşıyan taş alet üretimiyle karakterizedir. Bu çalışma kapsamında Üçağızlı Mağarasının Öncül Üst Paleolitik dönemi içeren I-H-G-F tabakalarından ele geçmiş taş aletlerin tipolojik ve teknolojik özellikleri incelenmiştir. Üçağızlı Mağarası Öncül Üst Paleolitik kültürü Levant bölgesine benzemektedir ve bu bölgenin kuzeyinde yer alan bir yerleşim alanıdır.

Anahtar sözcükler: Öncül Üst Paleolitik, Üçağızlı Mağarası, Levallois Tekniği, Anadolu

ÜÇAĞIZLI CAVE INITIAL UPPER PALEOLITHIC PERIOD LITHIC CULTURE

Abstract

Rapid changes in the stone tool technology have been observed in the transition from the Late Middle Paleolithic to the Early Upper Paleolithic in the Levant. This process is characterized especially with, increases in number of the blade tools. Parallel with the production of blade tools, shell beads used for decoration and bone tools had also increased. This process is defined as the Initial Upper Paleolithic culture and it is transitional technology between end of the Middle Paleolithic and beginning of Early Upper Paleolithic. In this study, stone tools in Initial Upper Paleolithic layers, comprised I-H-G-F at Üçağızlı Cave, were examined in typological and technological aspects. Initial Upper Paleolithic culture at Üçağızlı Cave shows similarity with the Levant region, and the Cave is located the north of the region.

Keywords: Initial Upper Paleolithic, Üçağızlı Cave, Levallois Techniques, Anatolia

¹ Yard. Doç. Dr. İsmail Baykara. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Zeve Kampüsü 65080, Van. ibaykara@yyu.edu.tr

² Prof. Dr. Erksin Güleç. Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara. erksinsavas@gmail.com

Giriş

Öncül Üst Paleolitik dönem (ÖÜP), Orta Paleolitik (OP) sonuyla Erken Üst Paleolitik (EÜP) dönemin başlangıcı arasında, geçiş özelliği gösteren ve 50.000 - 30.000 yılları arasına tarihlendirilen bir kültürdür (Bar-Yosef, 2000). Levant'tan bilinen ÖÜP dönem, ilk olarak Neuville ve Garrod tarafından tanımlanmıştır. Bu araştırmacılar ÖÜP endüstrisinin Levallois dilgiler ve Emireh uçlarla karakterize olduklarını belirtmişler ve Emiran ismini vermişlerdir (Gilead 1991). Daha sonra Ksar Akil Mağarasının yeniden kazılması ve Boker Tachtit'in bulunmasıyla bu endüstri Orta-Üst Paleolitik dönemler arası geçiş kültürü olarak tanımlanmıştır. Önceleri Levant'ın güneyinden bilinen ÖÜP taş alet kültürünün, Üçağzlı Mağarası ve Umm el Tell açık alan yerleşiminden elde edilen bilgilerle (Boëda ve Bonilauri, 2006) Levant'ın kuzeyine doğru yayıldığı anlaşılmıştır.

Levant Bölgesinden ÖÜP döneme ilişkin en eski kalıntılar Boker Tachtit açık alan yerleşiminden yaklaşık 47.000 yıl önce bilinmektedir (Marks, 1993). Bu kültürel değişimin en son dönemleri ise 35.000 yıl önce Üçağzlı Mağarası'ndan bilinir. ÖÜP kültürü Levant bölgesinde yürütülen araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmış ve farklı isimlerle tanımlanmıştır. Bu isimler arasında Emiran, Ksar Akil *Phase-I*, Üst Paleolitik Aşama-1, Geçiş kültürü, Industrie Intermediarie ve Öncül Üst Paleolitik gelmektedir (Bar-Yosef, 2000). ÖÜP kültüre ilişkin birçok kalıntı Levant'ın kuzeyinden ele geçmiştir. Bunlardan en iyi bilinen yerleşim alanı Lübnan'da yer alan Ksar Akil'in 25-21. tabakalarıdır. ÖÜP kültürünü içeren diğer bir yerleşim ise Antelias Sığınağı'nın V-VII. tabakaları, Abu Halka'nın IV. tabakası ve El-Wad (Mt. Carmel) yerleşimidir. Suriye'de yer alan Umm el Tlel açık alan yerleşimi ve Türkiye'den bilinen Üçağzlı ve Kanal Mağaraları Levant'ın kuzeyinde yer alan ÖÜP yerleşim alanlarını oluşturmaktadır (Kuhn v.d., 1999).

Öncül Üst Paleolitik kültürünün en önemli özelliği Orta ve Üst Paleolitik endüstrilerinin karışımıyla blank üretiminin sağlanmasıdır. Bu üretim, sert-vurgaç tekniği kullanılarak prizmatik dilgi çekirdeklerinden dilgiler ve Levallois dilgi çekirdeklerinden uzun Levallois dilgi üretimiyle karakterizedir (Kuhn v.d., 1999). Bu nedenle Öncül Üst Paleolitik dönemde taş alet yapımında değişime uğramış Levallois tekniği kullanılmıştır, fakat klasik Levallois dilgi/yonga üretiminden farklılık göstermektedir. ÖÜP teknolojisinde yer alan geniş façetalı topuk tipleri, geniş-düz uçlu dilgilerin varlığı ve sert vurgaçla direk-vuruş tekniğinin kullanılması Orta Paleolitik dönem teknolojisine benzerliklerini gösterir (Kuhn, 2003). Levallois çekirdeklerdeki dış büyüklüğün az olması ve çekirdekte en az bir veya/iki platformun yer alması ise Orta Paleolitik endüstrisinden farklılıkları göstermektedir. ÖÜP kültürünün, Orta Paleolitik endüstrisine benzeyen özellikleri nedeniyle yerel bir Mousterien endüstrisinden ortaya çıktığı düşünülmektedir (Kuhn v.d., 1999; Bar-

Yosef, 2000). Bunun yanı sıra Levallois dilgilerden Üst Paleolitik aletlerin üretilmesi ise Üst Paleolitik kültürüne benzer olduğunu göstermiştir (Gilead, 1991). Levant'ın güney ve kuzeyindeki ÖÜP kültürleri Emireh uçların yaygın kullanımıyla karakterizedir (Marks, 1993; Bar-Yosef, 2000). Ancak özellikle Levant'ın kuzeyindeki mağara yerleşimlerinde Öncül Üst Paleolitik kültürünün tip fosil buluntuları arasında *Chamfered* parçalar gelmektedir (Meignen 2012).

ÖÜP teknolojisi doğrudan vurma tekniğiyle karakterizedir. Çekirdekler sert veya yumuşak vurgaçlarla yontulur. Çekirdek tipleri arasında prizmatik, yarı-prizmatik, tek kutuplu yakınsak, çift kutuplu dilgi çekirdekleri ve Levallois tek kutuplu yakınsak dilgi çekirdekleri yer alır. Bu çekirdeklerden dilgiler üretilir. ÖÜP dönemin tipolojik yapısı bölgesel farklılıklar göstermesine rağmen, alet toplulukları arasında yüksek oranlarda Üst Paleolitik dönemin tipik aletleri olan ön kazıyıcılar, kalemler, *chamfered* parçalar, Emireh uçlar ve az oranlarda Orta Paleolitik dönemin aletleri olan Levallois uçlar (uzun), Levallois yongalar ve kenar kazıyıcılar gibi aletlerden oluşmaktadır (Bar-Yosef, 1998, 2000; Kuhn, vd., 1999; 2009; Marks, 1983, 1988, 1990, 2003; Meignen, 2012; Tostevin, 2000, 2003). ÖÜP dönemin Geç Orta Paleolitik/Geç Mousterien ve Erken Üst Paleolitik/Erken Ahmarain ile doğrudan ilişkili olmasından dolayı, bu dönemlerin iyi bilinmesi gerekmektedir.

ÖÜP dönemle ilişkilendirilecek Geç Orta Paleolitik döneme ait kalıntılar, yaklaşık 70-48.000 yıl önce Orta Doğu'daki Amud, Tor Faraj, Bezez, Umm el Tlel, Keoue, Tabun B gibi yerleşim yerlerinden gelmektedir. Ayrıca bu yerleşim yerleri Levant'ın B evresini oluşturur ve bu evrede Neanderthaller yaşamıştır (Meignen, 2012; Bar-Yosef, 1998, 2000). Meignen (2012) bu safhaya ait üretim mekanizmasının uzun yakınsak/uç biçimli Levallois blank üretimiyle karakterize olduğunu belirtir. Alet üretiminde Levallois *tekrarlayan* tek kutuplu çekirdekler kullanılmıştır. Bu çekirdeklerin geniş yongalama yüzeylerinden, geniş ve façetalı topuklu Levallois aletler üretilir. Tabun B tabakasının belirleyici aletini Levallois uçlar oluşturmaktadır. Bu uçlar *chapeau de gendarme* topuk tipine sahip, uç kısmı eğik ve vurma noktasıyla uç kısım arasında doğru bir eksenin varlığıyla karakterizedir. Bu döneme ait diğer taş alet tipleri arasında düzeltisiz Levallois blankler, kenar kazıyıcılar ve düzeltili yongalar gelmektedir. Üst Paleolitik dönemin tipik aletleri az orandadır. Dar-uzun Levallois blanklerle karakterize olan GOP dönemin, ÖÜP dönemin (Levant bölgesi için) kökenini oluşturacağı düşünülmektedir. Ancak tam olarak ÖÜP döneme geçişi gösterecek kalıntılar bilinmemektedir (Meignen, 2012).

Üst Paleolitik (ÜP) dönem ise prizmatik dilgi çekirdeklerden dilgi üretimiyle karakterizedir. Dilgi üretimine ait ilk kanıtlar 250–150.000 yıl öncesinden bilinmesine rağmen, rafine halde bu üretim Üst Paleolitik (50.000 yıl önce) dönem ile başlar (Bar-Yosef ve Kuhn, 1999; Bar-Yosef 2006). Ayrıca

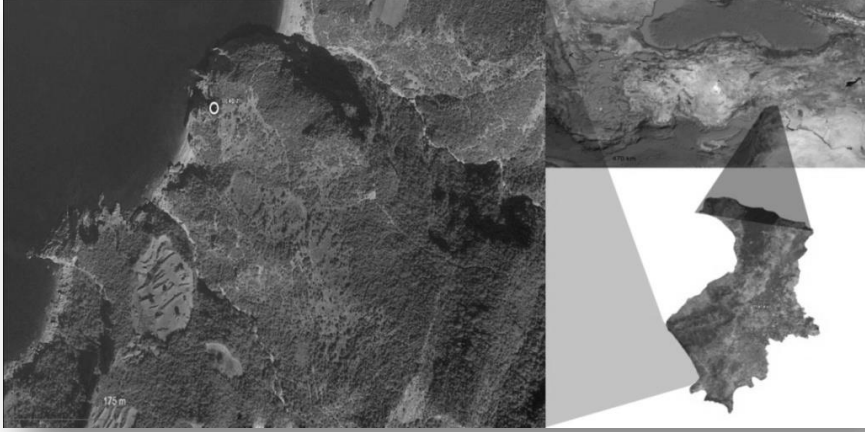
bu dönem çok amaçlı aletlerin (aynı blank üzerinde kenar kazıyıcı ve keskinlerin olması gibi) artmasıyla OP dönemden farklılık gösterir. Buna ek olarak, kemik ve boynuz gibi hammaddelerden günlük ve/veya ritüel amaçlı nesnelere üretilmeye başlaması, süslenmenin günlük hayata girmesi, sanatsal ve düşünsel yapıyı gösteren figürler, mağara resimlerinin yapımı bu dönemde gerçekleşir. Aynı zaman da ezgi taşlarının sistematik olarak kullanımı, özellikle bitkisel besinlerin diyetten girmesini sağlamıştır. Uzun mesafeli ticaret ağlarının gelişmesi örneğin uzak mesafelerden hammadde veya denizel kabukluların getirilmesi, mızrak atıcı veya bumerang gibi gelişmiş avlanma silahlarının kullanılması Üst Paleolitik dönem için devrim niteliğindedir (Bar-Yosef, 2002). Üst Paleolitik dönemle birlikte gözlenmeye başlayan bu davranışsal farklılıkların birden bire değil yavaş bir süreçte oluştuğu düşünülmektedir (McBrearty ve Brooks, 2000). Bu derece farklılık bir önceki veya çağdaş türler arasındaki farklılıkları göstermesi açısından da son derece önemlidir (Toth ve Schick, 2007). Modern insanın yayılmaya başlamasıyla, ilk aşamaları yavaş gelişen süreç, ÖÜP dönem ile birlikte bir ivme kazanarak özellikle Levant bölgesinden tüm dünyaya yayılmaya başladığı düşünülmektedir. Levant bölgesinde ÜP döneme ait üç endüstri bilinmektedir. Bunlar ÖÜP, EÜP (Erken Ahmari ve Aurignacian) ve son olarak Geç Üst Paleolitik kültürleridir (geç Ahmari ve Aurignacian) (Belfen-Cohen ve Bar-Yosef, 1999; Gilead, 1991; Goring-Morris ve Belfen-Cohen, 2006).

ÖÜP kültürüyle ilişkili olan Ahmari endüstrisi, Erq el-Ahmar yerleşim yerinden ismini alır ve Levant bölgesinden 43/42.000 ile 18.000 yıl önce bilinir (Belfen-Cohen ve Bar-Yosef, 1999). Ahmari endüstrisi dilgi üzerine yapılmış aletler ve dilgicik oranlarının yüksek olmasıyla karakterizedir ve bu özelliği nedeniyle Aurignacian kültüründen ayrılmaktadır. Dilgi üzerine yapılmış aletler arasında uçlu dilgiler, düzeltili dilgiler, sırtlı bıçaklar, El-Wad uçları ve dilgicikler gelir (Gilead 1991). Bu endüstri tek veya çift platformlu dilgi çekirdeklerden oluşur (Bar-Yosef, 2000). Ahmari dönemin son aşamaları yaklaşık 13.000 yıl önce Natufian endüstrisinin temelini oluşturarak sonlanır (Gilead 1991). Levant'ın Aurignacian endüstrisi ise kalın dilgilerle ve yonga üretiminin yüksek olmasıyla karakterizedir. Aurignacian endüstrisi ön kazıyıcı aletlerin (omurgalı, omuzlu ve burunlu ön kazıyıcıların) çok olmasıyla Ahmari endüstrisinden farklılık gösterir. Levant bölgesinde Aurignacian endüstrisi Ahmari endüstrisiyle iç içe girmiştir ve Levant'ın kuzeyindeki yerleşimlerden bilinir. Ahmari endüstri ise Güney ve Kuzey Levant'ta bulunmaktadır (Belfen-Cohen ve Bar-Yosef, 1999).

Üçağzılı Mağarası

Üçağzılı Mağarası Türkiye'nin güneyinde Hatay ilinin, Samandağı ilçesinin, Meydan köyü sınırları içerisinde yer alır (Şekil 1). Deniz seviyesinden 18 m. yükseklikte yer alan mağara 1989 yılında A.Minzori Deroche tarafından bulunmuştur ve aynı araştırmacı tarafından 1990-91 yıllarında

kısa süreli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1997 yılından itibaren Prof. Dr. Erksin Güleç başkanlığındaki ekip tarafından başlatılan çalışmalar günümüzde de devam etmektedir (Güleç vd., 2001).

Şekil 1: Üçağzılı Mağarası'nın Konumu

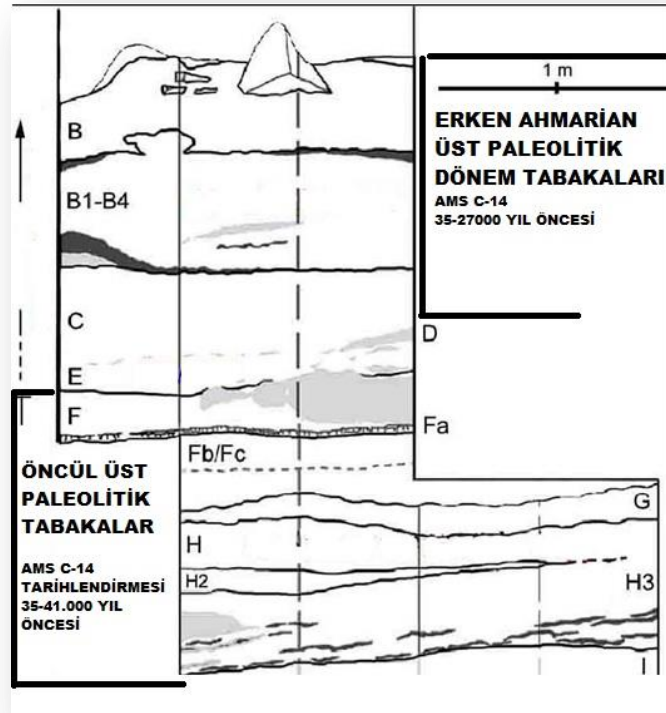
Tabakalanma ve Tarihlendirme

Üçağzılı Mağarasındaki tabakalar Akdeniz'deki kireçtaşı ve karstik alanların tipik kırmızımsı killi toprağı olan *Terra rosa* ile kaplıdır. Burada gözlenen kil birikintileri kültürel ve biyolojik kalıntılar ile odun külü artıklarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Mağara'nın B tabakasından E tabakasına kadar Ahmarian döneme, F, G,H ve I tabakaları ise Öncül Üst Paleolitik (ÖÜP) döneme aittir (Kuhn vd., 2009).

Üçağzılı Mağarasının Erken Üst Paleolitik (EÜP) tabakalarında 20'nin üzerinde kütle spektrometri radyo karbon tarihlendirmesi yapılmıştır (Calibre edilmemiş). Buna ilaveten denizel mollusk kabukları (*Monodonta lineata* ve *Columbella rustica*) örneklerinden de yararlanılarak tarihlendirmeler yapılmıştır. Bu tarihlendirmelere göre mağaradaki en eski sedimanlar yaklaşık olarak günümüzden 39.000-41.400 yıl öncesine aittir. B, B1-B3 ve C tabakaları günümüzden önce 29.000-34.000 radyo karbon yılları arasına tarihlendirilirken F, G, H, H1-H3 ve I tabakaları ise 35.000-41.400 radyo karbon yılları arasına denk gelir (Kuhn vd., 2009).

Öncül Üst Paleolitik Dönemde Taş Alet Üretimi

Üçağzılı Mağarası'nın ÖÜP dönemine ait taş aletlerin teknolojik tanımlamalarında 1999-2009 yıllarından ele geçmiş taş alet buluntuları incelenmiştir. Taş aletler Hours (1974) tipolojisine göre tanımlanmıştır. Chaine Operatoire sistemine göre öncelikle taş aletlerin kabuk tiplerine ve bileşimlerine göre hammadde kaynakları belirlenmiştir. Daha sonra tipolojileri belirlenen aletlerin blank tipleri, topuk tipleri ve dorsal izleri tanımlanmıştır. Çekirdekler ise yine tipolojileri, çıkarılan blank tipleri, platform sayıları ve dorsal izlerine göre değerlendirilmiştir. Taş aletlerin teknolojik özellikleri S.L. Kuhn'un tanımlamalarına göre değerlendirilmiştir.

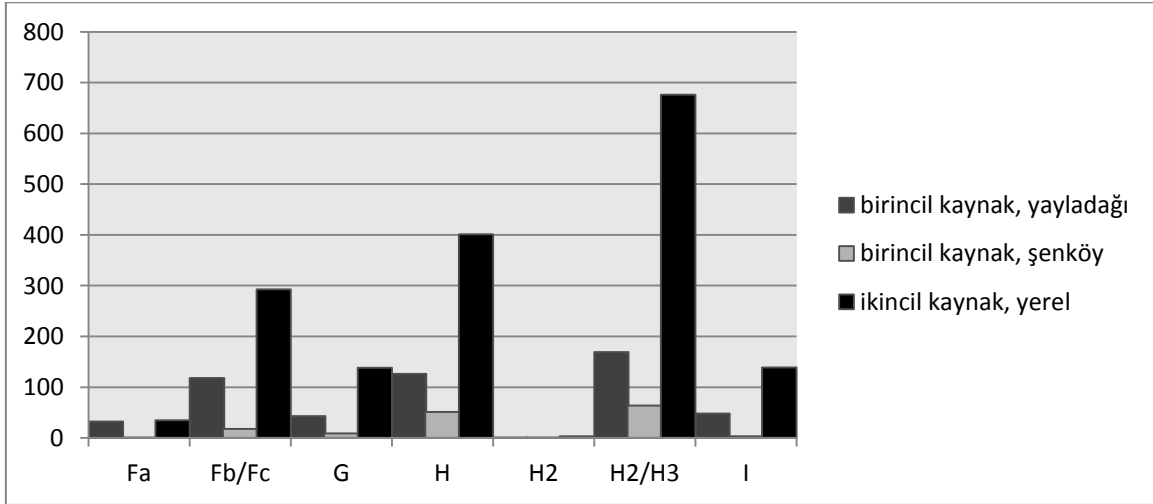

Şekil 2: Üçağzılı Mağarası Tabakalanması

Üçağzılı Mağarası'nda taş alet yapımında hammadde kaynağı olarak çakmaktaşları kullanılmıştır. Mağarada ve bölgede yürütülen çalışmalar sonucunda birincil ve ikincil olmak üzere iki tip çakmaktaşı kaynağı belirlenmiştir (Güleç vd., 2009). Birincil kaynaklar jeolojik oluşum içerisinde *in situ* olarak ele geçen hammadde kaynaklarını, ikincil kaynaklar ise *in situ* olmayan kaynakları göstermektedir. Buna göre birincil kaynakları Hatay'ın kuzeydoğusunda yer alan Şenköy, Ayışığı ve Yayladağı lokaliteleri oluşturmaktadır. Bu lokalitelerden bilinen çakmaktaşları kireç kayaçları içerisinde yer almaktadır. Bu çakmaktaşlarının etrafı beyaz kireç (1-2 mm.) ile kaplıdır ve yumrular halinde ele geçer. Çakmaktaşları çoğunlukla siyah, gri ve kahverengi tonlarındadır. Çakmaktaşlarının

içerisinde küçük fosiller bulunur ve saydam/yarı saydam özelliktedir. Kayaçların büyüklükleri 5 cm.'den 80 cm.'e kadar değişmektedir ve bunlar oldukça iyi kalitededir. Yayladağı kaynaklarının kabukları süngerimsi dokusuyla Şenköy ve Ayışığı lokalitelerinden kolaylıkla ayrılmaktadır. İkincil çakmaktaşı kaynakları yerel olarak isimlendirilmiştir. Bu çakmaktaşı kaynakları genellikle çeşitli kaynaklardan nehir, akarsu gibi dış etmenler yardımıyla belli bölgelere depolanmış çakmaktaşı ve silekslerden oluşmaktadır. Bu hammadelerin en ayırt edici özellikleri kabuklarıdır. Yerel hammadde kaynaklarının kabukları dış etmenler yardımıyla oldukça aşınır ve aşınma çakmaktaşının rengini ortaya çıkartarak kendi renklerinde ince bir kabuk oluşturur. İkincil kaynaklar içerisinde farklı renkler gözlenmiştir. Bu çakmaktaşı da yumrular halinde bulunmuştur ve boyutları birincil kaynaklara göre küçüktür.

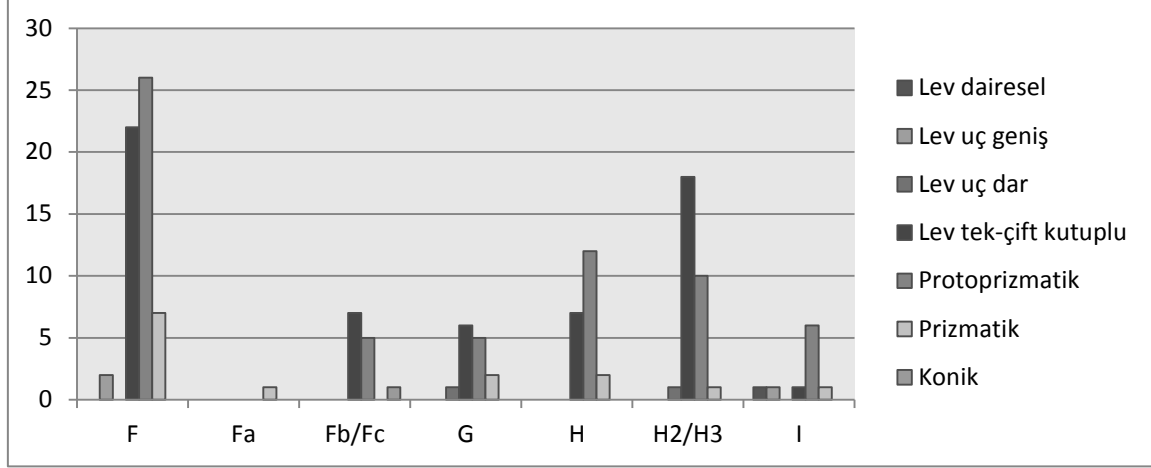
Grafik 1'de Üçağızlı Mağarası'nın ÖÜP döneme ait hammadde kaynaklarının kabuk tiplerine göre dağılımı verilmiştir. Bu grafik ikincil kaynakların mağara tabakalanmasının her döneminde baskın olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. Birincil kaynaklar ise daha az oranda kullanılmıştır ve bunların içerisinde Yayladağı olarak düşünülen hammadde kaynaklarının Şenköy kaynaklarına göre daha çok tercih edildiğini görülmektedir. Bu durum Yayladağı'nın Üçağızlı Mağarası'na daha yakın olmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Mesafelerin belirlenmesi dönem insanların korumalı kullanım alanlarını (territoritelerini) göstermesi açısından da önemli bilgiler sağlamaktadır.

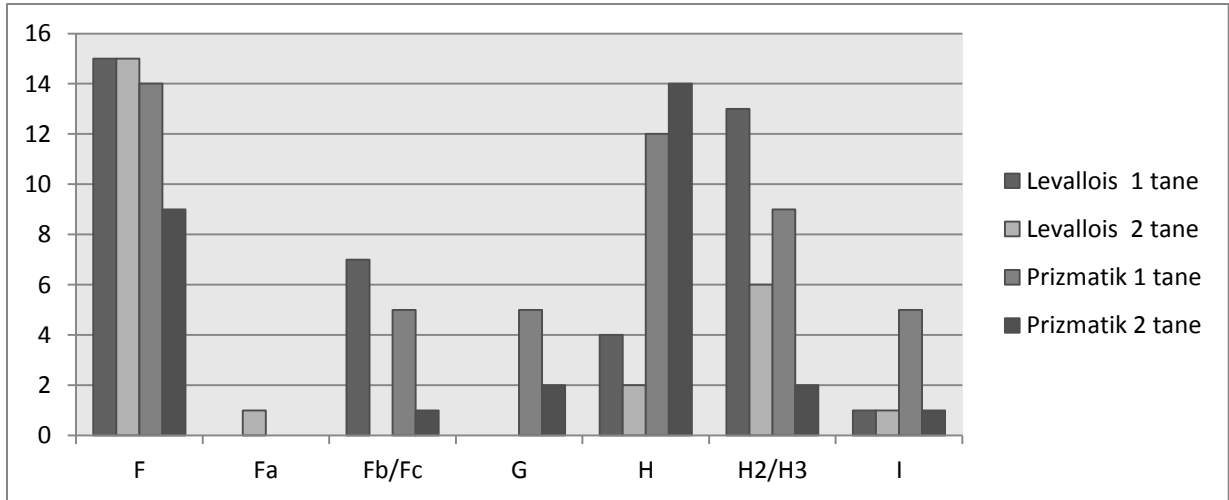
Grafik 1: Kabuk Değerlerine Göre Hammadde Kaynaklarının Dağılımı

Grafik 2'de Üçağızlı Mağarası'nın Öncül Üst Paleolitik dönemine ait çekirdeklerin dağılımı gösterilmektedir. Çekirdekler arasında Levallois tek ve çift kutuplu çekirdekler ve proto-prizmatik çekirdekler yüksek oranlardadır. Tüm çekirdeklerde sert vurgaç yardımıyla doğrudan vurarak parça

çıkarma tekniğinin kullanılmasıyla karakterizedir. Buna ek olarak çekirdeklerin yongalama yüzeylerindeki çıkarım izleri yakınsak ve paralel yönelimlidir. Çıkarım izlerine bağlı kalarak çekirdeklerin yongalanmasında, özellikle son ürünlerin çıkarımında farklılıklar bulunmaktadır.

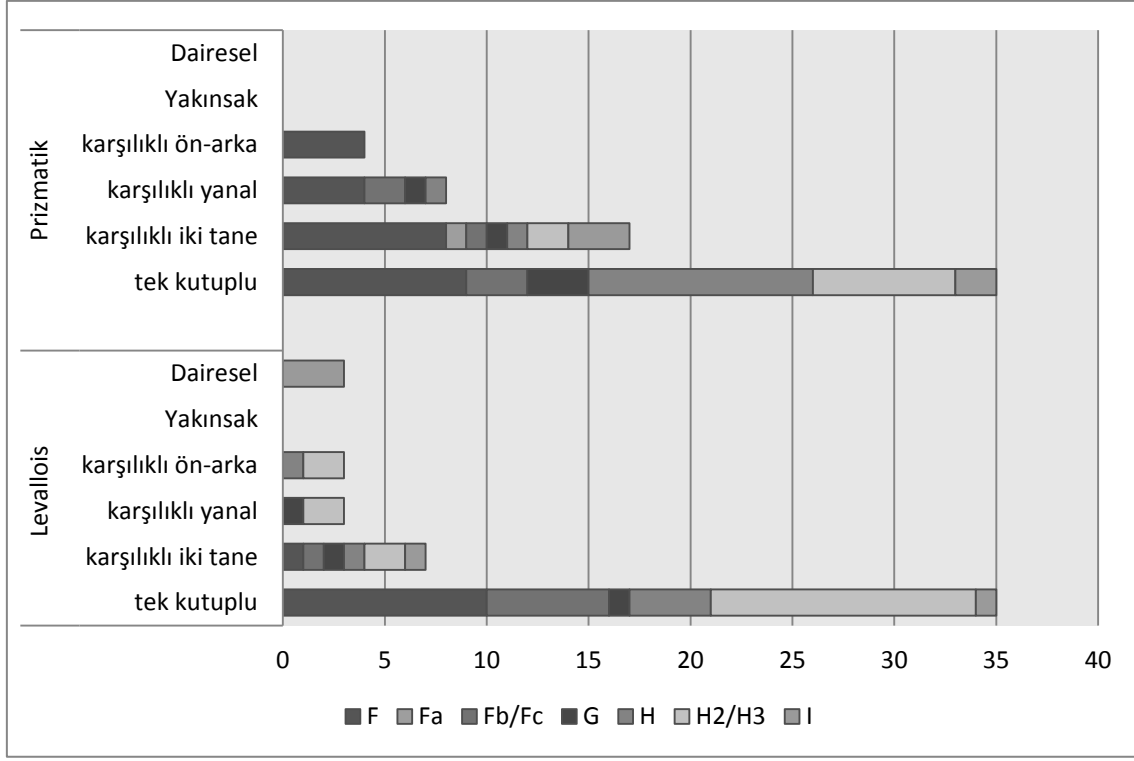
Grafik 2: ÖÜP Dönem Çekirdeklerin Dağılımı (Lev: Levallois) (Seçilmiş Çekirdek Tiplerinin N sayıları verilmiştir)

Grafik 3: Levallois ve Prizmatik Çekirdeklerin Platform Sayıları

Levallois çekirdeklerde sert vurgaç yardımıyla doğrudan vurarak parça çıkarma tekniği kullanılmıştır. Levallois çekirdekler içerisinde tek kutuplu çekirdekler, özellikle, çift kutuplulara göre daha sık ele geçmiştir. Her iki Levallois çekirdek tipi de düz bir yongalama yüzeyine ve façetalı platformlara sahiptir. Ayrıca, yongalama yüzeylerinde bir veya iki platform bulunmaktadır (Grafik 3). Levallois çekirdeklerin yongalama yüzeylerinde iki farklı çıkarım bulunur. Birincisi tek kutuplu çekirdeklerin dar yongalama yüzeyinden dilgi çıkarılmasıyla oluşur, ikincisi ise çift kutuplu

çekirdeklerin dar yongalama yüzeyinin distal bölümden dilgi, proksimal kısmından ise yonga çıkartılmasıyla karakterizedir (Grafik 4).

Grafik 4: Levallois ve Prizmatik Çekirdeklerin Topuklarının Yönelimi

Prizmatik dilgi çekirdekleri arasında tek veya çift platformlu proto-prizmatik tipleri sıklıkla ele geçmiştir. Bu çekirdeklerin yongalama yüzeyinde bir veya iki tane platform bulunur. Prizmatik dilgi çekirdekleri sert vurgaç yardımıyla doğrudan vurarak yongalanmıştır. Çekirdekler tek veya iki kutuplu olarak yongalanır. Tek kutuplu yongalamada Levallois dilgi çekirdeklerde olduğu gibi tek ve dar bir yüzeyden dilgi çıkarılmaktadır. Çift platformlu prizmatik çekirdeklerde ise Levallois çekirdeklerden farklı olarak her iki yüzeyden (dorsal/ventral) de dilgi çıkarılır. Ayrıca çift kutuplu çekirdeklerde aynı düzlemde (proksimal-distal) karşılıklı dilgiler çıkarıldığı gibi, distal düzlemin sağlı-sollu yan kenarlarından da çıkarımlar olabilir. Buda yongalama esnasında çekirdeğin yongalama yönelimindeki geometrik değişimi göstermesi açısından önemlidir.

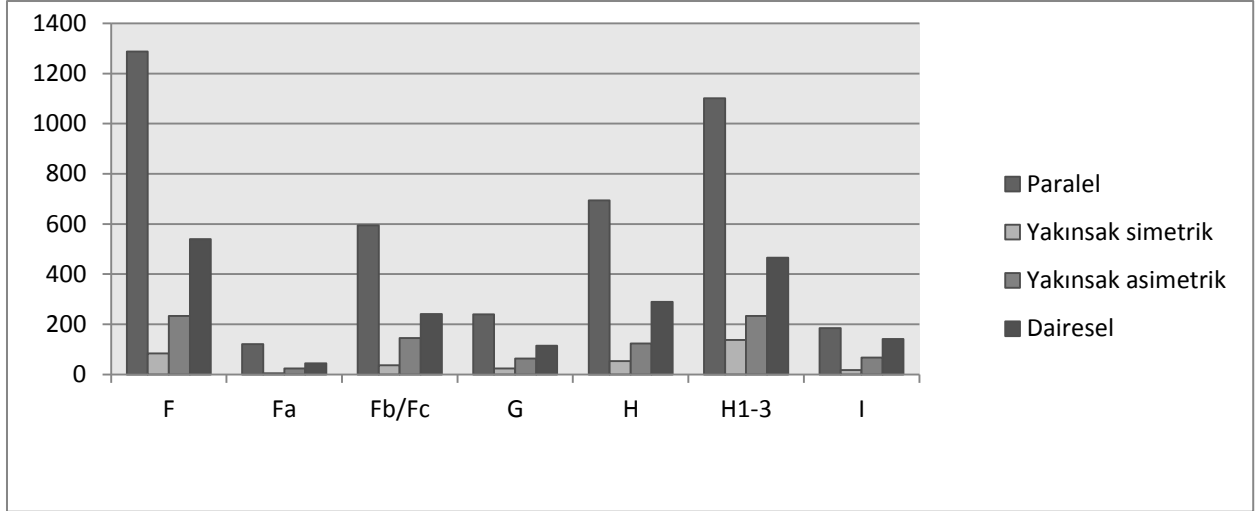
Tablo 1’de Öncül Üst Paleolitik döneme ait taş aletlerin blank tipleri verilmiştir. ÖÜP dönemin en belirgin blank tipleri arasında dilgiler gelmektedir. Dilgilerin büyük bir çoğunluğu formal tiptedir ve paralel veya yakınsak dorsal izlere sahiplerdir (Grafik 5). Dilgilerin birçoğu düzeltilerek çeşitli tipte aletler (uçlar, ön kazıyıcılar, dilgiler, deliciler, düzeltili dilgiler vb.) üretildiği gibi

düzeltilmeden kullanılmış olanlarda mevcuttur. Topuk tipleri arasında façetalı veya düz topuklar gelmektedir (Grafik 6). Bazı dilgilerde çizgi veya nokta biçimli topuk tipleri de görülmektedir.

Yongalar dilgilerden sonra sıklıkla ele geçen parçalar arasındadır. Yonga üretiminde de dilgiler de olduğu gibi düz ve façetalı topuk tiplerine rastlanmaktadır. Dorsal izler arasında yakınsak, paralel veya dairesel çıkarımlar bulunmaktadır. Birçok yonga özellikle ön kazıyıcıların kullanımında sıklıkla tercih edilmiştir, ancak dilgi üzerine yapılmış ön kazıyıcı aletler kullanıma bağlı olarak aşınarak yongaya dönüşebileceği dikkate alınmalıdır. Levallois dilgiler dikkat çekici oranda yüksektir. Bu parçalar yakınsak ve paralel çıkarımlarla karakterizedir ve genellikle façetalı dar topuk tiplerine sahiplerdir. Özellikle mağaranın alt tabakalarına doğru Levallois blank üretiminde artış gözlenmiştir.

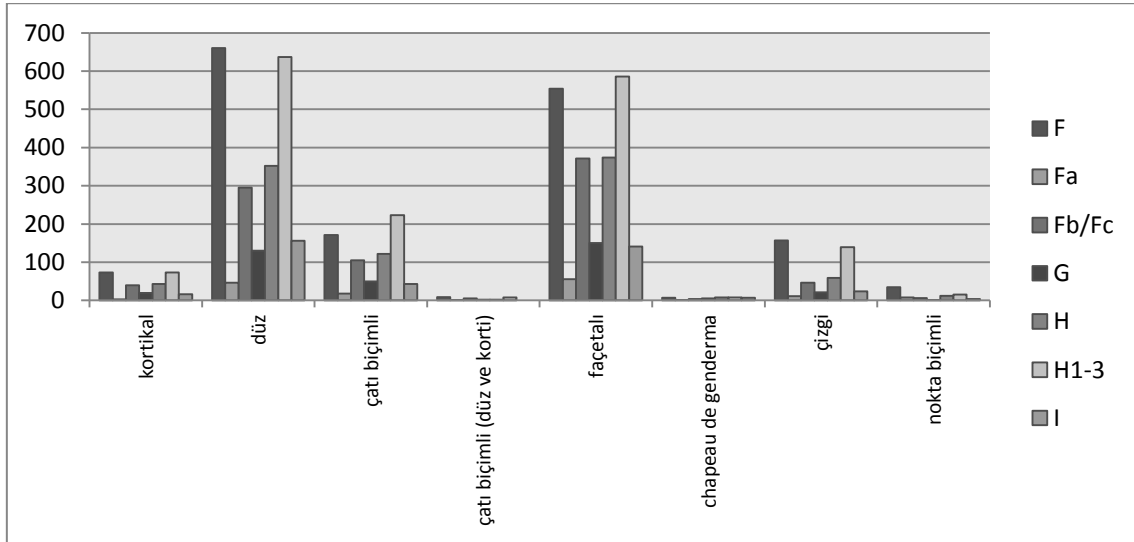
Tablo 3: Üçağzılı Mağarası ÖÜP Döneme Ait Taşların (düzeltili ve kullanılmış aletlerin) Blank Tipleri (Tabloda seçilmiş blank tipleri verilmiştir)

Tabakalar	F		Fa		Fb/Fc		G		H		H1-3		I	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kortikal yonga	129	5	9	4	78	6	30	5	100	7	173	7	34	7
Kortikal dilgi	23	1	1	0	10	1	6	1	15	1	34	1	2	0
Yonga	525	20	53	23	238	19	109	20	321	22	519	21	163	31
Dilgi	929	36	98	43	450	37	180	33	441	30	703	29	78	15
Levallois Yonga	5	0	5	2	10	1	7	1	15	1	34	1	16	3
Levallois Dilgi	74	3	4	2	56	5	38	7	66	5	118	5	29	6
Levallois uç Geniş	4	0	1	0	3	0	1	0	2	0	4	0	4	1
Levallois uç uzun	12	0	1	0	7	1	5	1	5	0	8	0	2	0
Pseudo Levallois uç	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	6	0	9	2
Crested dilgi	98	4	5	2	57	5	17	3	30	2	56	2	6	1
Çekirdek tablet	18	1	0	0	7	1	2	0	6	0	8	0	4	1
Burin artıkları	18	1	0	0	11	1	6	1	18	1	30	1	2	0
Kırık parçalar	505	20	1	0	198	16	103	19	307	21	563	23	102	20
Nar İbrahim	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Chamfered Yonga	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	2
Toplam	2366		180		1147		509		1333		2276		479	

Grafik 5: ÖÜP Döneme ait aletlerin ve kullanılmış parçaların Dorsal izlerinin dağılımı

ÖÜP dönem Üçağzılı Mağarası'nda göze çarpan diğer blankler arasında *Chamfered*'ler gelmektedir. Bu aletler tipolojik açıdan ön kazıyıcılara benzerdir ancak ön kazıyıcıların distal kısımlarının transvers yönde, kalem tekniği kullanılarak parça çıkartılmasıyla karakterizedir. *Chamfered* aletler özellikli bir alet veya körelmiş ön kazıyıcıların tekrar kullanılacak hale getirilmesi olarak da yorumlanmaktadır. *Chamfered* aletler Kuzey Levant bölgesi için, ÖÜP dönemin tip aleti olması nedeniyle önemlidir (Kuhn vd., 2009).

Grafik 6: ÖÜP Döneme ait aletlerin ve kullanılmış parçaların topuk tiplerinin dağılımı

Pseudo Levallois uçlar, çekirdek tabletler ve omurgalı dilgilerin yüksek oranda bulunması mağara içi aktiviteleri ve çekirdeklerin yongalanma stratejilerini göstermesi açısından önemlidir (Tablo 1). Pseudo Levallois uçlar dairesel Levallois tekniğinin kullanımda çıkarılan artık parçalardır. Bu yongaların çıkarılması çekirdeğin yongalanması sırasında kenarlarda eğimli bir yapı oluşturarak çekirdekten tekrar parça çıkarılmasını kolaylaştırmaktadır. Çekirdek tabletler dilgi çekirdeklerinin platformlarıdır. Bu bölümünden dilgi çıkarımı sırasında platformun şekli veya topuğun biçimi değiştiğinde, çekirdeğin platform kısmına vurularak çekirdek tabletler çıkartılır. Daha sonra çekirdek üzerinde tekrar platform oluşturulur ve bu bölüme vurularak çekirdeklerin geometrisi bozulmadan dilgi üretime devam edilebilir. Dilgi endüstrisinde çekirdekler genellikle iki yüzeyli çıkarımlarla ve kenarlarında da dar bir yapı oluşturacak şekilde hazırlanır. Daha sonra distal yüzeyde vurma platformu oluşturulur, son olarak iki yüzeyin kesiştiği dar alanlardan vurularak dilgi üretimine geçilir. Kesişme alanında ilk çıkan parçalar omurgalı dilgilerdir. Omurgalı dilgiler, ayrıca, çekirdeğin kenarlarının kontrol edilmesini de sağlamaktadır. Böylelikle çıkarılan omurgalı dilgilerden sonra çekirdeğin yüzeyinde düz ve uzun bir yüzey oluşur ve böylelikle dilgi üretimi başlar.

Sonuç

Üçağzılı Mağarası ÖÜP dönemde hammadde kullanımını ele alındığında ikincil kaynakların birincil kaynaklara göre daha çok kullanıldığını görülmektedir. Kuhn vd. (2009), Üçağzılı Mağarası'nın Ahmarain döneminde hammadde kullanımının tam tersi yönde olduğunu belirtmektedir. Ahmarian dönemde birincil kaynaklar daha çok kullanılırken, ikincil kaynakların kullanımında belirgin bir azalma olduğu belirtilmektedir. Fakat Üçağzılı Mağarası'yla aynı alanda bulunan Orta Paleolitik yerleşimlerde (Merdivenli, Tıkalı ve Üçağzılı II Mağaraları) hammadde kaynaklarının kullanımında ise ikincil kaynaklar daha çok tercih edilmiştir (Baykara, 2013a;b). Bu nedenle, Hatay ilinde yer alan Paleolitik dönem topluluklarında hammadde kaynaklarının yönetiminde belirgin bir farklılaşma gözlenmiştir. Orta Paleolitik dönemde ikincil kaynaklar tercih edilirken, Öncül Üst Paleolitik dönemde ikincil kaynakların yanı sıra birincil kaynaklar da kullanılmaya başlanmış ve Ahmarian dönemde ise ağırlıklı olarak birincil kaynaklardan taş aletler üretilmiştir. Bu tip bir değişim öncelikle dönem insanlarıyla ilişkili olabileceği gibi oldukça yüksek hareketliliğe sahip modern insanların yayılımıyla da doğrudan ilişkilidir. Buna ek olarak farklı davranışsal özelliklerin gelişmesi, avlanma stratejisinin değişmesi ve güçlü sosyal ağların varlığı farklı hammadde kaynaklarına yönelimi göstermektedir. Stiner (2009), Hatay bölgesinden ele geçen Üçağzılı ve Üçağzılı II (Orta Paleolitik) mağaralarının faunal özelliklerinin büyük ve küçük boyutlu hayvanlardan oluştuğunu belirtmiştir. Ancak her iki mağaranın avlanma stratejisinde özellikle küçük ve hızlı koşan hayvanların avlanmasına bağlı olarak farklılaşma olduğunu belirtmiştir. Özellikle, küçük boyutlu hayvanların (*small game*) avlanmasında ÖÜP dönemi birlikte yavaşça artış gözlenirken, Ahmarian dönem de ise hızlı bir artış

olduğu saptanmıştır. Bu dönüşüm dönem insanların olası mobilitelerinin artmasına (daha uzak mesafelere ulaşma), beslenmenin gelişmesine ve beraberinde uzak mesafedeki hammaddelere ulaşılmasına olanak sağladığı düşünülmektedir.

Üçağzılı Mağarası'nın ÖÜP dönemine ait taş alet endüstrisi Levallois ve tek-çift kutuplu proto-prizmatik çekirdeklerin bir arada kullanılmasıyla karakterizedir. Çekirdeklerin yongalamasında sert vurgaç kullanılarak doğrudan vurma tekniğiyle dilgi aletler üretilmiştir. Bu çekirdeklerden dilgilerin çıkarıldığı yüzeyler düzdür. Çekirdeklerin yongalama yüzeylerindeki çıkarım izleri arasında paralel ve yakınsak izler sıklıkla gözlenmiştir ve vurma platformları façetalıdır. Ancak Hatay'dan bilinen Orta Paleolitik endüstrileriyle karşılaştırdığımızda taş alet üretiminde belirgin farklılıkların bulunduğunu görmekteyiz (Baykara 2005;2013, Şenyürek 1959). Orta Paleolitik topluluklarda dairesel ve tek kutuplu Levallois çekirdekler baskındır. Yongalama yüzeylerinde belirgin dış bükeylilik bulunmaktadır. Buna ek olarak dairesel, yakınsak ve tek-çift yönelimli dorsal izler gözlenmiştir. Bu nedenle her iki dönem arasında Levallois alet üretiminde farklılıklar bulunmaktadır.

Üçağzılı Mağarası'nın Öncül Üst Paleolitik taş alet endüstrisi dilgi üretimiyle karakterizedir ve dilgiler endüstrinin neredeyse tamamını oluşturur. Yonga üretimi azdır. Dilgilerin bir kısmının genişlikleri aynıken, bazılarında topuk kısmına doğru genişleme görülmektedir. Topuklar genellikle geniş ve kalındır, ayrıca vurma yumrusu belirgindir. Topuk tipleri arasında façetalı ve düz topuklar gözlenmiştir. Topuk tipleri ve biçimleri sert vurgaç kullanımını göstermektedir. Dilgi üretimine bağlı olarak dilgilerden yapılmış aletler oldukça yüksektir. Mağaranın düzeltili taş aletlerinin büyük kısmını ön kazıyıcılar, düzeltili dilgiler ve uçlar oluşturur. Ön kazıyıcılar en çok sayıda bulunan alet formlarıdır. Düzeltili dilgi ve kalemlerler bu dönemde yaygındır ancak oranları üst tabakalara göre daha azdır. Mousterien uçlar, Levallois uçlar ve dilgi üzerine uçlar ÖÜP seviyelerde sıklıkla ele geçmektedir. Kenar kazıyıcılar gibi tipik OP taş alet formları bu tabakalarda aletler içerisinde küçük bir orana sahiptir (Kuhn v.d., 2009). Mağaranın teknolojik ve tipolojik özellikleri Levant'tan bilinen Ksar Akil yerleşiminin ÖÜP dönemiyle neredeyse örtüşmektedir (Kuhn vd; 1999, 2009). Buradan bilinen *Chamfered* parçalarda bunu destekler niteliktedir (Güleç v.d., 2001; Kuhn v.d., 2009). Hatay'ın Orta Paleolitik yerleşimlerinden ele geçen alet tipleriyle karşılaştırdığımızda, belirgin farklılıklar yer almaktadır. OP endüstrilerinde öncelikle yonga ağırlıklı bir üretim mekanizması gözlenir. Dilgi aletler son derece azdır. Bu dönemde bilinen Levallois uç üretiminin Tabun B tipine benzememesi daha erken dönemlere ait olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle Üçağzılı Mağarası ÖÜP topluluklarındaki Levallois teknolojisi, Hatay'dan bilinen diğer OP topluluklarıyla benzerlik göstermemektedir.

ÖÜP kültürünün Orta ve Üst Paleolitik dönemlerde kullanılan tekniklerini bir arada barındırması, geçiş özelliği olduğunu gösteren en önemli kanıtlardan birisidir. Bu dönemin teknolojisinde Levallois ve prizmatik dilgi çekirdeklerin bir arada kullanılması OP endüstrinin tam anlamıyla bırakılmadığını göstermektedir. Diğer bir özelliği ise yeni bir dilgi teknolojisinin yer almasıdır (Kuhn vd., 1999; Meignen 2012). ÖÜP kültürü içerisinde yer alan Levallois tekniğinin varlığı, bu endüstrinin yerel olarak bir Orta Paleolitik endüstrisinden ortaya çıktığını düşündürmektedir (Kuhn vd., 1999; Bar-Yosef, 2000). Bu nedenle Tostevin (2000), ÖÜP döneme geçişin “*diffusion/yayılma*” hipoteziyle tanımlamaktadır. Bu hipotezde Levant’ta yer alan Öncül Üst Paleolitik endüstrilerinin zaman süreci içerisinde geç Orta Paleolitik kültürlerinin yerini aldığını belirtmektedir. ÖÜP endüstrisinde gözlenen bu yeni teknolojik gelişim Ahmarian endüstrisine kadar devam etmiştir ve bu endüstrinin kökenini oluşturduğunu düşündürmektedir. Bunu gösteren en iyi kanıtlar Üçağzılı Mağarasında bulunmaktadır.

Teşekkür

ÖÜP döneme ait verilerin oluşmasında değerli katkılarını esirgemeyen S.L. Kuhn’a teşekkür ederiz. Bu çalışma Türkiye Amerikan Araştırma Derneğinin (ARİT) maddi destekleriyle gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

Bar-Yosef, O.,

1998 on the Nature of Transitions: the Middle to Upper Palaeolithic and the Neolithic Revolution, *Cambridge Archaeological Journal*, 8(2): 141-163

2000 “The Middle and Early Upper Paleolithic in Southwest Asia and Neighboring Regions”, *The Geography of Neandertals and Modern Human in Europe and The Greater Mediterranean*. (Ed. O. Bar-Yosef and D. Pilbeam). Cambridge, USA.

2002 The Upper Paleolithic Revolution, *Annual Review Anthropology* 2(31):363-393

2006 Defining the Aurignacian, EDs, Bar-Yosef O and Zilhao J., *Towards a definition of the Aurignacian*, Proceedings of the Symposium, Portugal.

Bar-Yosef O. and Kuhn S.L.

1999 The Big Deal about Blades: Laminar Technologies and Human Evolution, *American Anthropologist*, 101 (2): 322-338

Baykara İ.

2005 *Merdivenli Mağarası Buluntuların İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü.

2013a Hatay Orta Paleolitik Dönem Endüstrilerinde Hammadde Kullanımı, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, 4(2):19-33.

- 2013b. Hatay Orta Paleolitik Dönem Toplumlarında Mobilite ve Yerleşim Sistemleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 53 (2): 181-199.
- Belfen-Cohen, A. and O. Bar-Yosef.
1999 The Levantine Aurignacian: 60 years of Research, *Doroty Garrod and the Progress of the Palaeolithic Studies in the Prehistoric Archaeology of the Near East and Europe*. W. Davies and R. Charles (Ed.). Oxbow Books
- Boëda, E. and Bonilauri, S.
2006 The Intermediate Paleolithic: The First Bladelet Production 40,000 Years Ago, *Anthropologie*, XIIV/L: 75-92.
- Gilead I.,
1991, The Upper Paleolithic Period in the Levant *Journal of World Prehistory*. 5(2):105-154.
- Goring-Morris N. and Belfen-Cohen A.
2006. “a Hard Look at the Levantine Aurignacian: How Real is the Taxon?”, *Towards a definition of the Aurignacian*. O. Bar-Yosef and J. Zilhao (ed.). Proceedings of the Symposium, Portugal.
- Güleç, E., S.L. Kuhn, M.C. Stiner.
2001 “2000 Excavation at Üçağızlı Cave”, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt I: 255-265.
- Güleç, E., İ. Baykara, İ. Özer, M. Sağır, A. Açikkol, A.C. Erkman, H. Yılmaz.
2009 “2008 Yılı Üçağızlı Mağarası Kazısı”. 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1:121-132, Denizli.
- Hours, F.,
1974 Remarques sur l’utilisation de listes-types pour l’étude de Paléolithique supérieur et de l’Epipaléolithique du Levant. *Paléorient* 2, 3–18.
- Kuhn, S.L., M.C. Stiner And E. Güleç.
1999 “Initial Upper Paleolithic In South- Central Turkey And its Regional Context: A Preliminary Report”, *Antiquity*, 73 (281): 505-517.
- Kuhn S.L.
2003 in What Sense is the Levantine Initial Upper Paleolithic “transitional” industry? EDs; d’Errico F. and Zilhao J., *The Chronology of the Aurignacian and of the Transitional Techno complexes Dating, Stratigraphies, Cultural Implications, Proceedings of Symposium 6.1 of the XIVth Congress of the UISPP*, Belgium.
- Kuhn S.L., M.C. Stiner, E. Güleç, İ. Özer, H. Yılmaz, İ. Baykara, A. Açikkol, P. Goldberg, K.M. Molina, E. Ünay, F. Suata-Alpaslan.
2009 The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey). *Journal of Human Evolution*. 56:87–113.

Marks A.,

1983 The sites of Boker and Boker Tachtit: A brief introduction, In *Prehistory and Paleoenvironments in the Central Negev, Israel*, Marks A.E. (ed.). Dallas: Southern Methodist Univ., pp. 15–36.

1988 The Middle to Upper Paleolithic transition in the Southern Levant: Technological change as an adaptation to increasing mobility. In *L'Homme de Néandertal*. Vol. 8: La Mutation, Otte M. (ed.). Liège: Univ. de Liège, pp. 109–124. (ERAUL; vol. 35).

1990 The Middle and Upper Palaeolithic of the Near East and the Nile Valley: The problem of cultural transformations. In *The Emergence of Modern Humans: An Archaeological Perspective*, Mellars P. (ed.). Edinburgh: Edinburgh Univ. Press. pp. 56–90.

2003 Reflections on Levantine Upper Palaeolithic studies: Past and present. In *More than Meets the Eye: Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East*, Goring-Morris N., Belfer-Cohen A. (ed.). Oxford: Oxbow Books, pp. 249–264.

Mc-Brearty S. and Brooks A.S.

2000 The revolution that wasn't: a new interpretation of the origin of Modern human behavior. *Journal of Human Evolution*. 39: 453–563

Meignen, L.

2012 Levantine Perspectives On The Middle to Upper Paleolithic “Transition”, *Archaeology, Ethnology and Anthropology Of Eurasia* 40(3): 12–21

Stenir M.C.,

2009 Prey choice, site occupation intensity & economic diversity in the Middle-early Upper Palaeolithic at the Üçağızlı Caves, Turkey, *Before Farming*: 32: 1-20.

Şenyürek M.

1959 Tıkalı Mağarasının Paleolitik endüstrisine dair bir not. *Belleten*. 23 (89): 9-58.

Tostevin G.B.

2000 The Middle to Upper Paleolithic Transition from the Levant to Central Europe: In situ development or diffusion? In *Neanderthals and Modern Humans – Discussing the Transition: Central and Eastern Europe from 50,000 – 30,000 BP*, Weniger G.-C., Orschiedt J. (eds.). Dusseldorf: Neanderthal Museum, pp. 90–109.

2003 A quest for antecedents: A comparison of the terminal Middle Palaeolithic and Early Upper Palaeolithic of the Levant. In *More than Meets the Eye: Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East*, Goring-Morris N., Belfer-Cohen A. (eds.). Oxford: Oxbow Books, pp. 54–67.

Toth N. And Schick K.

2007 Overview of Paleolithic Archeology, EDs; Tattersall I., and Henke W., *Handbook of Paleoanthropology*, Springer and Verlag Berlin Heidelberg New York.